

Дело C-321/22

**Резюме на преюдициалното запитване съгласно член 98, параграф 1 от
Процедурния правилник на Съда****Дата на постъпване в Съда:**

5 май 2022 г.

Запитваща юрисдикция:Sąd Rejonowy dla Warszawy — Śródmieście w Warszawie
(Полша)**Дата на акта за преюдициално запитване:**

22 февруари 2022 г.

Ищци и насрещни ответници:

ZL

KU

KM

Ответник и насрещен ищец:

Provident Polska S.A.

Предмет на производството пред запитващата юрисдикция

ZL, KU и KM предявяват искове по същество за обявяване на нищожността или недействителността на сключените от тях договори за заем в частта относно нелихвените разходи по кредита, а именно комисионното възнаграждение и таксата за „гъвкав погасителен план“ или таксата за подготовка.

Предмет и правно основание за отправяне на преюдициалното запитване

Първо, запитващата юрисдикция има съмнения дали разпоредбата на член 3, параграф 1 от Директива 93/13 позволява договорни клаузи, в които се определя размерът на дължими на търговец такси или комисиони, да се

обявят за неравноправни само поради това че тези такси или комисиони са силно завишени. Второ, според запитващата юрисдикция е необходимо да се определи дали разпоредбата на член 7, параграф 1 от Директива 93/13 и принципът на ефективност допускат разпоредба от националното право (член 189 от Гражданския процесуален кодекс) и национална съдебна практика, съгласно които липсата на правен интерес изключва възможността за предявяване на установителен иск. Трето, запитващата юрисдикция се пита, *inter alia* в контекста на член 6, параграф 1 от Директива 93/13, дали, ако за неравноправни договорни клаузи се сметат клаузите от договор за заем, съгласно които плащането на вноските по тези договори може да се извършва само в брой лично на служител на заемодателя в жилището на заемополучателя, договорът за заем може да продължи да се изпълнява или пък трябва да се обяви за нищожен.

Преюдициални въпроси

1. Трябва ли член 3, параграф 1 от Директива 93/13/ЕИО на Съвета от 5 април 1993 година относно неравноправните клаузи в потребителските договори да се тълкува в смисъл, че допуска за неравноправна да се обяви договорна клауза, с която в полза на търговец се предвижда такса или комисиона в прекомерно голям размер спрямо предлаганата от него услуга?
2. Трябва ли член 7, параграф 1 от Директива 93/13/ЕИО на Съвета от 5 април 1993 година относно неравноправните клаузи в потребителските договори и принципа на ефективност да се тълкуват в смисъл, че не допускат разпоредби от националното право или тяхно тълкуване в съдебната практика, изискващи потребителят непременно да има правен интерес, за да се уважи искът му срещу търговец за установяване на нищожността или недействителността на договор или част от него с неравноправни договорни клаузи?
3. Трябва ли член 6, параграф 1 от Директива 93/13/ЕИО на Съвета от 5 април 1993 година относно неравноправните клаузи в потребителските договори и принципите на ефективност, на пропорционалност и на правна сигурност да се тълкуват в смисъл, че допускат да се приеме, че договор за заем, чиято единствена договорна клауза, в която се предвижда начинът на погасяване на заема, е била обявена за неравноправна, не може да продължи да действа след отстраняването ѝ от него и поради това е нищожен?

Посочени разпоредби от правото на Съюза

- 1 Договор за функционирането на Европейския съюз — член 169, параграф 1.
- 2 Харта на основните права на Европейския съюз — член 38.

- 3 Директива 93/13/ЕИО на Съвета от 5 април 1993 година относно неравноправните клаузи в потребителските договори — съображения 4, 21 и 24, член 3, параграф 1, член 6, параграф 1 и член 7, параграф 1.

Посочени разпоредби от националното право

- 4 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Конституция на Република Полша от 2 април 1997 г.) — член 76.
- 5 Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Закон от 23 април 1964 г. — Граждански кодекс, наричан по-нататък „ГК“) — член 5, член 22¹, член 43¹, член 58, параграфи 1—3, член 65, параграф 1, член 353¹, член 359, член 385¹, член 385², член 405, член 410 и член 720, параграф 1.
- 6 Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Закон от 17 ноември 1964 г. — Граждански процесуален кодекс, наричан по-нататък „ГПК“) — член 189, член 316, параграф 1, член 363, параграф 1 и член 365, параграф 1.
- 7 Ustawa z dnia 12 maja 2011 r. o kredycie konsumenckim (Закон от 12 май 2011 г. за потребителския кредит, наричан по-нататък „ЗПК“) — член 3, параграф 1, член 3, параграф 2, точка 1, член 4, параграф 1, точка 1, член 5, точки 6—8, член 30, параграф 1 и член 36а, параграф 2).
- 8 Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 stycznia 2016 r. w sprawie wysokości odsetek ustawowych (Съобщение на министъра на правосъдието от 7 януари 2016 г. за размера на законните лихви).

Кратко представяне на фактите и производството

- 9 На 11 септември 2019 г. ZL сключва с дружеството Provident Polska S.A. (наричано по-нататък „Provident“) договор за паричен заем, а именно „седмичен заем в брой“, за срок от 90 седмици. В подробните клаузи от договора наред с останалото се предвижда, че сумата, изплатена на клиента в брой, и съответно общият размер на заема възлизат на 8 100 полски злоти (PLN) (позиция А1 и А), комисионата за отпускане на заема възлиза на 4 050 PLN (позиция В), таксата за подготовка възлиза на 40 PLN (позиция С), таксата за „гъвкав погасителен план“ възлиза на 2 066 PLN (позиция D), годишният лихвен процент е 10 % (позиция Е), общият размер на лихвите възлиза на 1 275,73 PLN (точка Е), брутният размер на заема възлиза на 14 256 PLN (позиция F), общите разходи по заема възлизат на 7 431,73 PLN (позиция G), общата сума, дължима от потребителя възлиза на 15 531,73 PLN (позиция H), а годишния процент на разходите е 132,53 % (позиция I).
- 10 Договорът за заем съдържа и обща част, представляваща използван от Provident образец на договор, съгласно който общият размер на заема

(позиция А) е сборът от всички парични средства, които заемодателят предоставя на разположение на клиента въз основа на договора, без обаче да се включва частта от brutния размер на заема, предоставена на клиента за покриване на кредитираните разходи по заема, сумата по които заемодателят предоставя на клиента въз основа на договора, а именно дължимите от клиента разходи при сключването на договора: комисиона за отпускане на заема, такса за подготовка и такса за „гъвкав погасителен план“, като те се приспадат от brutния размер на заема.

- 11 Съгласно тази обща част от договора brutният размер на заема (позиция F) е общата сума по заема, отпусната на клиента въз основа на договора, включваща общия размер на заема и частта от заема, което е предназначена за покриване на кредитираните разходи, тоест разходите, дължими от клиента към момента на сключване на договора, комисионата за отпускане на заема, таксата за подготовка и таксата за „гъвкав погасителен план“, като те се приспадат от brutния размер на заема. Brutният размер на заема е равен на сбора от общия размер на заема (позиция А) и таксите по позиции В, С и D.
- 12 По-нататък, общите разходи по заема (позиция G) включват всички разходи, които клиентът е длъжен да понесе във връзка с договора за заем, по-специално: а) лихви, такси и комисиони, б) разходи за допълнителни услуги, когато получаването им е необходимо, за да се получи заемът или за да се получи по предложените условия. Общата сума, дължима от потребителя (позиция H), е сборът от общия разход по заема и общия размер на заема. Основата за изчисляване на лихвата, дължима от клиента на заемодателя, е brutният размер на заема (позиция F).
- 13 При „седмичен заем в брой“ клиентът се задължава да го погасява само в брой с посредничеството на консултант чрез ежеседмични посещения на последния в жилището на клиента на адрес на територията на Република Полша.
- 14 „Гъвкавият погасителен план“ пък е пакет с услуги в рамките на договора, позволяващ управление на заема и състоящ се от: възможност за периодично прекъсване на погасяването и гаранция за отпадане на задължението за погасяване. За услугите по „гъвкавия погасителен план“ заемодателят получава възнаграждение под формата на такса за „гъвкав погасителен план“ (позиция D). „Периодичното прекъсване на погасяването“ при „седмичен заем в брой“ е предоставяна от заемодателя услуга, изразяваща се в отлагане на падежа за погасяване на вноски, определени в първоначалния погасителен план в договора, а именно от 1 до 4 вноски, без да се посочва причина. „Гаранцията за отпадане на задължението за погасяване“ пък съдържа договорното условие, че при смърт на клиента при действието на договора заемодателят освобождава клиента от дълга, независимо колко още задължения остават непогасени по договора към деня на смъртта на клиента.

- 15 Договорите за заем, сключени от KU с Provident и от KM с IPF Polska sp. z o.o. (праводател на Provident), съдържат условия, близки по описаните в точки 9—14 по-горе.

Основни доводи на страните в производството пред запитващата юрисдикция

- 16 Ищите обосновават претенциите си в иска с неравноправността на клаузите от договорите за заем, посветени на комисионата и таксата за „гъвкав погасителен план“ или таксата за подготовка (незаконосъобразни договорни клаузи), тъй като размерът им бил силно завишен. ZL и KU по същество твърдят, че за отпускането на заема ответникът може да получи доходи, но сведени до лихва върху главницата и такса за подготовка в разумен размер, тоест 40 PLN. Задължаването на ищите с допълнителни такси, равняващи се на 75,5 % (или 92,07 % в случая на KM) от предоставената на разположение главница, е деяние, целящо да се осигури максимална печалба за ответника, вследствие на което потребителят се оказва натоварен с несъразмерни и непропорционални разходи за отпускането на заема спрямо самата сума, която получава поради сключването на договора. Толкова голяма комисиона противоречи на добрите нрави и на изискванията за равностойност на договорните престации, почтеност в търговските отношения и нормална печалба на търговеца, развиващ честно бизнес. Тя не е оправдана и от риска при извършваната стопанска дейност.

Кратко представяне на мотивите за преюдициалното запитване

- 17 **Първият преюдициален въпрос** се отнася до тълкуването на член 3, параграф 1 от Директива 93/13. Съгласно постоянната съдебна практика Съдът на ЕС е компетентен да тълкува критериите, които националният съд може или трябва да прилага при преценката на договорна клауза от гледна точка на разпоредбите на тази директива, и по-специално при преценката на евентуалния неравноправен характер на дадена клауза по смисъла на член 3, параграф 1 от посочената директива, като е необходимо да се уточни, че националният съд има правомощието конкретно да квалифицира съответната договорна клауза с оглед на обстоятелствата по разглежданото от него дело. От това следва, че Съдът на ЕС трябва единствено да предостави на запитващата юрисдикция указания, които тя следва да вземе под внимание при преценката на неравноправния характер на съответната клауза¹.

¹ Решения на Съда на ЕС от 9 ноември 2010 г., C-137/08, VB Pénzügyi Lízing, т. 44, от 14 март 2013 г., C-415/11, Aziz, т. 66, от 21 март 2013 г., C-92/11, RWE Vertrieb, т. 48, от 16 януари 2014 г., C-226/12, Constructora Principado, т. 20, определение на Съда на ЕС от 3 април 2014 г., C-342/13, Sebestyén, т. 25, решения на Съда на ЕС от 10 септември 2014 г., C-34/13, Kušionová, т. 73, от 3 октомври 2019 г., C-621/17, Kiss и CIB Bank, т. 47, от 27 януари 2021 г., C-229/19 и C-289/19, Dexia Nederland, т. 45, от 10 юни 2021 г., C-609/19,

- 18 Съдът на ЕС многократно посочва, че що се отнася до въпроса дали въпреки изискването за добросъвестност дадена клауза създава в ущърб на потребителя значителна неравнопоставеност между произтичащите от съответния договор права и задължения на страните, националният съд трябва да провери дали, като постъпва добросъвестно и справедливо с потребителя, продавачът или доставчикът може основателно да очаква, че потребителят ще се съгласи с подобна клауза при индивидуални преговори².
- 19 Освен това Съда на ЕС постановява, че за да се прецени дали дадена клауза създава в ущърб на потребителя „значителна неравнопоставеност“ между произтичащите от договора права и задължения на страните по него, трябва по-специално да се вземат предвид приложимите в националното право разпоредби, когато липсва уговорка между страните в това отношение. Именно вследствие на такъв сравнителен анализ националният съд може да установи дали и евентуално в каква степен по силата на договора потребителят е поставен в по-неблагоприятно правно положение от предвиденото в действащото национално право. За тази цел изглежда релевантно да се разгледа и правното положение на потребителя с оглед на предвидените в националната правна уредба средства за преустановяване на употребата на неравноправни клаузи³.
- 20 Накрая, Съдът на ЕС пояснява, че значителна неравнопоставеност може да произтича от самия факт на достатъчно тежко посегателство над правното положение, в което е поставен потребителят, като страна по съответния договор, по силата на приложимите национални разпоредби, независимо дали под формата на ограничаване на съдържанието на правата, които според тези разпоредби той извлича от договора, или под формата на пречка за тяхното упражняване, или пък на поставянето в негова тежест на допълнително задължение, непредвидено от националните правила⁴.

BNP Paribas Personal Finance, т. 60 и от 10 юни 2021 г., C-776/19—C-782/19, BNP Paribas Personal Finance, т. 92.

² Решение на Съда на ЕС от 14 март 2013 г., C-415/11, Aziz, т. 69, определения на Съда на ЕС от 21 март 2014 г., C-537/12, Banco Popular Español, т. 66 и от 3 април 2014 г., C-342/13, Sebestyén, т. 28, решения на Съда на ЕС от 3 октомври 2019 г., C-621/17, Kiss и CIB Bank, т. 50, от 7 ноември 2019 г., C-419/18 и C-483/18, Profi Credit Polska, т. 55, от 3 септември 2020 г., C-84/19, C-222/19 и C-252/19, Profi Credit Polska, т. 93, от 10 юни 2021 г., C-609/19, BNP Paribas Personal Finance, т. 66 и от 10 юни 2021 г., C-776/19—C-782/19, BNP Paribas Personal Finance, т. 97.

³ Решение на Съда на ЕС от 14 март 2013 г., C-415/11, Aziz, т. 68, определения на Съда на ЕС от 21 март 2014 г., C-537/12, Banco Popular Español, т. 65 и от 3 април 2014 г., C-342/13, Sebestyén, т. 27, решение на Съда на ЕС от 27 януари 2021 г., C-229/19 и C-289/19, Dexia Nederland, т. 48.

⁴ Решения на Съда на ЕС от 16 януари 2014 г., C-226/12, Constructora Principado, т. 21 и 23, от 3 октомври 2019 г., C-621/17, Kiss и CIB Bank, т. 51, от 3 септември 2020 г., C-84/19, C-222/19 и C-252/19, Profi Credit Polska, т. 92 и от 27 януари 2021 г., C-229/19 и C-289/19, Dexia Nederland, т. 49.

- 21 Целта на първия преюдициален въпрос е да се установи дали, за да се счита договорна клауза за неравноправна, може да е достатъчна констатацията, че тя налага на потребителя задължение да изпълни престация в силно завишен размер спрямо престацията на търговеца. Според запитващата юрисдикция анализът на досегашната практика на Съда на ЕС не дава еднозначен отговор на този въпрос.
- 22 В решение от 26 март 2020 г. Съдът на ЕС посочва, че „[ч]лен 1, параграф 2 от Директива 93/13/ЕИО на Съвета от 5 април 1993 година относно неравноправните клаузи в потребителските договори трябва да се тълкува в смисъл, че от приложното поле на тази директива не е изключена договорна клауза, която определя извънлихвените разходи по кредита при спазване на предвидения в национална разпоредба максимален размер, без непременно да се вземат предвид действителните разходи по кредита“⁵.
- 23 Горната мисъл е развита в решение на Съда на ЕС от 3 септември 2020 г., където се посочва, че нелихвените разходи по кредита, за които по силата на националното законодателство е определена максимална горна граница, все пак могат да доведат до значителна неравнопоставеност по смисъла на практиката на Съда, макар да са определени под тази горна граница, ако за предоставените в замяна услуги не може разумно да се приеме, че попадат сред услугите, извършени при сключването или управлението на договора за кредит, или ако сумите, начислени на потребителя за разходите по отпускане и управление на кредита, са явно непропорционални спрямо размера на кредита. В това отношение запитващата юрисдикция трябва да вземе предвид последиците от другите договорни клаузи, за да определи дали посочените клаузи създават значителна неравнопоставеност в ущърб на кредитополучателя. При тези обстоятелства, като се има предвид изискването за прозрачност по член 5 от Директива 93/13, не може да се приеме, че като постъпва по прозрачен начин с потребителя, продавачът или доставчикът може основателно да очаква, че потребителят ще се съгласи с подобна клауза при индивидуални преговори. От гореизложеното следва, че член 3, параграф 1 от Директива 93/13 трябва да се тълкува в смисъл, че договорна клауза относно нелихвените разходи по кредита, която определя тези разходи под законоустановена максимална горна граница и прехвърля върху потребителя разходите за стопанската дейност на кредитодателя, може да доведе до значителна неравнопоставеност между произтичащите от договора права и задължения на страните в ущърб на потребителя, когато възлага на последния разходи, които са несъразмерни спрямо получените услуги и размера на кредита, което следва да се провери от запитващата юрисдикция⁶.

⁵ Решение на Съда на ЕС от 26 март 2020 г., C-779/18, Mikrokasa, т. 58.

⁶ Решение на Съда на ЕС от 3 септември 2020 г., C-84/19, Profi Credit Polska, т. 95—97.

- 24 Освен това в решение от 16 юли 2020 г. Съдът на ЕС посочва, че клауза в договор за кредит, сключен между потребител и финансова институция, която възлага на потребителя заплащане на комисиона за обработка, може да създаде в ущърб на потребителя значителна неравнопоставеност между произтичащите от договора права и задължения на страните в противоречие с изискването за добросъвестност, ако финансовата институция не докаже, че тази комисиона съответства на действително предоставени услуги и направени разходи, като това следва да се провери от запитващата юрисдикция⁷.
- 25 По-нататък, в решение от 26 февруари 2015 г. Съдът на ЕС приема, че за неравноправни по смисъла на Директива 93/13 трябва да се считат договорните клаузи, в които се предвижда плащане на комисиона в значителен размер с цел да се обезпечи погасяването на заем, при положение, че рискът от непогасяване вече е бил обезпечен с ипотека и съответно в замяна на тази комисиона банката не предоставя на потребителя никаква реална услуга⁸.
- 26 От по-горната съдебна практика изглежда следва, че Съдът на ЕС допуска възможността за неравноправни да се обявят клаузи от договор за заем или кредит, в които се определя размерът на комисиона или такса, ако той е силно завишен, след като потребителят не получава в замяна никаква реална услуга. Анализът на други актове на Съда на ЕС обаче изглежда води до различни изводи.
- 27 По-специално в решение от 16 април 2014 г. Съдът на ЕС посочва, че съществуването на „значителна неравнопоставеност“ не изисква непременно разходите, възложени в тежест на потребителя с договорна клауза, да имат по отношение на същия значително икономическо въздействие с оглед на стойността на разглежданата сделка⁹ и въпросът дали съществува такава значителна неравнопоставеност не следва да се ограничава до количествена икономическа преценка, основана на сравнение между общата стойност на операцията, предмет на договора, от една страна, и разходите, поставени в тежест на потребителя с тази клауза, от друга страна¹⁰.
- 28 Аналогично, в решение от 18 ноември 2021 г. Съдът на ЕС посочва, че проверката дали е налице значителна неравнопоставеност в ущърб на потребителя между произтичащите от договора права и задължения на страните не следва да се ограничава до количествена икономическа преценка, основана на сравнение между общата стойност на операцията,

⁷ Решение на Съда на ЕС от 16 юли 2020 г., C-224/19 и C-259/19, CaixaBank, т. 79.

⁸ Решение на Съда на ЕС от 26 февруари 2015 г., C-143/13, Matei, т. 70 и 71.

⁹ Решение на Съда на ЕС от 16 януари 2014 г., C-226/12, Constructora Principado, т. 31.

¹⁰ Решение на Съда на ЕС от 16 януари 2014 г., C-226/12, Constructora Principado, т. 22.

предмет на договора, от една страна, и разходите, поставени в тежест на потребителя с тази клауза, от друга страна¹¹.

29 В решение от 3 октомври 2019 г. Съдът на ЕС обаче приема, че член 4, параграф 2 и член 5 от Директива 93/13 трябва да се тълкува в смисъл, че изискването една договорна клауза да бъде съставена на ясен и разбираем език не означава, че в договорни клаузи — които не са индивидуално договорени и които се съдържат в сключен с потребител договор за кредит, като разглежданите в главното производство, в които размерът на таксата за управление и на комисионното възнаграждение за отпускане на кредита, дължими от потребителя, начинът на тяхното изчисляване и датата, на която стават изискуеми, са точно определени — трябва да се посочват конкретно и всички услуги, предоставени като насрещна престация за съответните суми¹². Тези изводи са особено важни, ако в допълнение под внимание се вземе виждането, изразено в същото съдебно решение, че прозрачността на една договорна клауза, която се изисква от член 5 от Директива 93/13, е един от факторите, които трябва да се вземат предвид при преценката за неравноправност на тази клауза, която трябва да се извърши от националния съд съгласно член 3, параграф 1 от тази директива. В рамките на тази преценка националният съд трябва да прецени, с оглед на всички обстоятелства по делото, първо, евентуалното неспазване на изискването за добросъвестност, и второ, наличието на евентуална значителна неравнопоставеност в ущърб на клиента по смисъла на последната разпоредба¹³. Горните съображения водят Съда на ЕС до извода, че член 3, параграф 1 от Директива 93/13 трябва да се тълкува в смисъл, че договорна клауза относно таксата за управление на договор за кредит, като разглежданата в главното производство, която не позволява да се определят по несъмнен начин конкретните услуги, предоставени в замяна на тази такса, по принцип не създава в ущърб на потребителя значителна неравнопоставеност между правата и задълженията на страните, произтичащи от договора, въпреки изискването за добросъвестност¹⁴.

30 Според запитващата юрисдикция е разбираемо, че дружествата, отпускащи заеми, извършват стопанска дейност, поради което главната им цел е постигането на печалба. Този вид търговец трябва не само да покрива различни разходи, свързани с функционирането на неговото предприятие (разходи за служители, наем на помещения, данъци, офис консумативи и т.н.), но и да събира от потребителите възнаграждение в размер, който да му осигурява достатъчно голяма печалба. Ето защо е разбираемо, че дружеството Provident трябва да допусне възможността част от неговите

¹¹ Решение на Съда на ЕС от 18 ноември 2021 г., C-212/20, A.S.A., т. 66.

¹² Решение на Съда на ЕС от 3 октомври 2019 г., C-621/17, Kiss и CIB Bank, т. 45.

¹³ Решение на Съда на ЕС от 3 октомври 2019 г., C-621/17, Kiss и CIB Bank, т. 49.

¹⁴ Решение на Съда на ЕС от 3 октомври 2019 г., C-621/17, Kiss и CIB Bank, т. 56.

клиенти да не върнат заетите им средства, тъй като тяхното финансово или лично положение ще им попречи да го направят, както и възможността някои заемополучатели да действат недобросъвестно, правейки фактически невъзможно дружеството да си върне парите.

- 31 Според запитващата юрисдикция дори да се отчетат всички посочени факти, това не обосновава събирането от Provident на възнаграждение в размера, който следва от договорите в преписките по разглежданите дела.
- 32 Запитващата юрисдикция отчита факта, че при таксата за „гъвкав погасителен план“ в замяна на възможността падежът за плащане на вноски по заема да се отложи няколко пъти — тоест доста малка полза — потребителят е длъжен да заплати такса в много голям размер. Тук особено важна е невъзможността заемополучателят да се откаже от посочената услуга — при всеки заем, предлаган от Provident, ползването на тази услуга е необходимо и съответно трябва да се плаща значителна такса. Тези обстоятелства водят до извода, че по същество въпросната услуга и таксата за нея са предвидени от Provident преди всичко с цел увеличаване на приходите, получавани от дружеството по всеки договор за заем, а не с цел предлагане на полезни услуги на заемополучателя. Следователно услугата под формата на „гъвкав погасителен план“ по същество е фиктивна, а истинската цел на договорните клаузи, посветени на тази услуга, е да се оправдае начисляването на допълнителна такса на потребителя.
- 33 Що се отнася обаче до комисионата, срещу нея Provident не предлага никаква друга услуга извън самото отпускане на заема, поради което комисионата, от една страна, се явява единствено печалба за заемодателя и, от друга страна, единствено разход за заемополучателя. Аналогичен е и изводът за т.нар. такса за подготовка, тъй като тя не е свързана с нищо друго, освен със самото отпускане на заема, а разходите за представяне на самия договор на потребителя (разходи за тонер на принтера, хартия, ангажиране на служител на дружеството и т.н.) са толкова малки, че по принцип е възможно да се пренебрегнат.
- 34 При съпоставяне на данните за разглежданите заеми изглежда, че главната стопанска дейност на Provident се изразява главно в отпускане на заеми в доста малки размери (от 4 000 PLN до 11 000 PLN) на потребители за срок от 2 години. Дружеството извлича печалбата си от лихви, но преди всички от много големи комисиони и такси (главно за „гъвкавия погасителен план“). Тези вземания наистина са в размера, предвиден от разпоредбите на ЗПК, но съставляват значителна тежест за заемополучателите и обикновено като равностойност представляват от 70 % до 90 % от размера на заема (само в един случай са „едва“ 46 % от главницата по заема). Освен това значителна част от клиентите на Provident са едни същи хора. Голяма част от хората, които теглят краткосрочни заеми съответно са потребители, които имат проблеми с управлението на собствените си финанси, поради което не могат да разчитат на отпускане на заем от банка и в резултат на това използват

услугите на кредитни институции, предлагащи заеми при много неизгодни условия. Високите разходи при този вид заеми означават, че такива потребители не са в състояние да ги регулират и за да ги погасят теглят още заеми, попадайки в т. нар. дългова спирала.

- 35 Например лице, теглещо заем в размер на 5 000 PLN с разходи, възлизащи като равностойност на 90 % от размера на заема, ще трябва да върне общо сумата от 9 500 PLN. Ако потребителят не разполага с такива средства и изтегли друг заем — този път за сумата от 9 500 PLN, но пак с разходи, възлизащи като равностойност на 90 % от размера на заема — крайната сума, подлежаща на връщане, вече възлиза на 18 050 PLN. Ако този цикъл се повтори още няколко пъти, потребителят ще трябва да върне: при третия заем — 34 295 PLN, при четвъртия — 65 160 PLN, при петия — 123 805 PLN, при шестия — 235 229 PLN, а при седмия — 446 936 PLN, докато реално отпуснатата сума от заемодателя (5 000 PLN) ще представлява едва 1 % от това задължение, тоест 99 % ще бъдат реална печалба за заемодателя.
- 36 От горния пример ясно се вижда, че още вземането на първия заем в относително малък размер, но при много неизгодни условия, води потребителя до попадане в дългова спирала (с експоненциален растеж), която го води до невъзможност да регулира собствените си задължения, а в екстремните случаи — до загуба на цялото имущество и необходимост да се обяви потребителска несъстоятелност. Проблемът с изпадането в дългова спирала вече е обсъждан в националното право, в резултат на което са въведени разпоредбите за максималните лихви (член 359, параграф 2¹ от ГК), които в момента възлизат на 7,2 % годишно, както и за максималните нелихвени разходи по потребителския кредит (член 36а, параграф 2 от ЗПК), които не могат да надхвърлят общия размер на кредита. В националното право и в правото на Съюза обаче няма разпоредби, които да изключват възможността за серийно отпускане на потребителя на много скъпи краткосрочни заеми. Следователно единственото решение, което изглежда възможно, за да се предотврати изпадането на потребителя в дългова спирала, е обявяването за неравноправни на договорните клаузи, в които се предвиждат силно завишени такси и комисиони. Увреждането на потребителя всъщност не се дължи на това, че търговецът е формулирал договора в частта относно разходите по заема по неразбираем начин или не е изяснил последиците от него, а на това, че потребителят е бил натоварен с прекомерно големи разходи.
- 37 В рамките на **втория преюдициален въпрос** запитващата юрисдикция се пита дали изискването за наличие на правен интерес от уважаването на иск за установяване на нищожността или недействителността на договора или на част от него не противоречи на член 7, параграф 1 от Директива 93/13 и принципа на ефективност. Проблемът по-специално е в това, че ако потребителят поиска да се установи и докаже недействителността или нищожността на договора или на част от него, но не докаже своя правен интерес, тогава националният съд ще се окаже принуден от член 189 от ГПК

да отхвърли иска на потребителя само и единствено поради липсата на правен интерес.

- 38 Съгласно член 189 от ГПК необходимо условие за уважаването от съда на установителен иск е наличието на правен интерес, който трябва да съществува според положението към датата на закриване на съдебното заседание (член 316, параграф 1 от ГПК). На понятието „правен интерес“ не е дадено определение в националното право, но многократно е анализирано в практиката на полските съдилища.
- 39 Така съгласно практиката на Sąd Najwyższy (Върховен съд, Полша) правният интерес трябва да се разбира като обективно съществуваща необходимост от защита на правната сфера на ищеца, чиито права са били или е възможно да бъдат застрашени, или за съществуването или съдържанието на които права съществува състояние на несигурност. Оценката на правния интерес изисква индивидуализирани и гъвкави критерии, отчитащи целесъобразните основания за иска предвид член 189 от ГПК. Една от предпоставките, анализирани при разглеждането на целесъобразността на установителен иск е значението, което установителното съдебно решение би имало за правното положение на ищеца. За наличието на правен интерес свидетелства възможността за категорично приключване на спора по съответния начин, а срещу неговото наличие — възможността да се получи по-пълна защита на правата на ищеца чрез друг иск.
- 40 След като на понятието „правен интерес“ не е дадено определение в разпоредбите от националното право, преценката дали ищецът има правен интерес се преценява във всеки отделен случай от националния съд, разглеждащ конкретното дело. Това означава, че е възможно да възникнат положения, при които въпросът за притежаването на правен интерес в много подобни или дори идентични случаи може да бъде преценен по различен начин от различни съдилища. Например по аналогични дела за установяване на нищожността или недействителността на договори, сключени от потребители с Provident, част от съдебните състави на Sąd Rejonowy dla Warszawy — Śródmieście w Warszawie (Районен съд Варшава — Варшава център, Полша) приема, че потребителите имат правен интерес, докато друга част от съдебните състави констатира липсата на правен интерес, а това е основание за отхвърляне на съответните искове. Важното е, че във всички посочени случаи съдебните състави са съгласни, че клаузите от договорите на дружеството отговорник, в които се определят комисиони и такси за „гъвкав погасителен план“ в силно завишени размери, са неравноправни. От това обстоятелство съответно следва, че различия в мненията по въпроса дали ищецът има правен интерес могат да съществуват дори в рамките на един и същ съд. Това може да затрудни постигането на целите на Директива 93/13 — дори когато неравноправността на клаузите от договорите, сключени с търговец, е очевидна, потребителят може да има съмнения дали да предяви иск за установяване на нищожността или недействителността на тези договорни клаузи, опасявайки се, че съдът може да реши, че няма правен

интерес, и да отхвърли иска само поради тази причина, натоварвайки същевременно потребителя с разходите в производството.

- 41 Според запитващата юрисдикция обаче не е доказано, че ищците имат правен интерес от предявяване на установителен иск. Ищците се позовават в това отношение само на необходимостта да се установи размерът на задълженията им, тоест на обстоятелство, което има само субективно значение за ищците, а не на обективната необходимост от разрешаване на правния спор. Преди всичко обаче ищците разполагат с други правни средства за защита, позволяващи те да упражнят правата си по-всеобхватно спрямо установителния иск. Тук по-специално е важен фактът, че всеки от ищците вече е погасил част от задълженията за оспорваните комисиони и такси, докато в същото време друга част от тези задължения остава непогасена и Provident иска всеки от ищците да бъде осъден за нея с насрещен иск. При това положение погасената част от тези задължения може да бъде претендирана от всеки от ищците чрез паричен иск поради изпълнена недължима престация (член 405 от ГК във връзка с член 410 от ГК), тоест ищците могат да предявят иск, който отива по-далеч от установителния иск. Що се отнася обаче до непогасените части от задълженията за такси и комисиони, те са били предмет на съдебно производство вследствие на предявяването от Provident на насрещни парични искове — следователно ищците (насрещните ответници) могат да се позоват на неравноправността на договорните клаузи именно в контекста на насрещните искове, а съдебното решение на запитващата юрисдикция в това отношение ще разреши спора между страните.
- 42 **Третият преюдициален въпрос** има връзка с преюдициалния въпрос, формулиран от Sąd Rejonowy w Siemianowicach Śląskich (Районен съд Шемяновице Шльонске, Полша) в определение от 10 ноември 2021 г. (дело C-717/21 по описа на Съда на ЕС), който се отнася до възможността за неравноправни да се обявят договорни клаузи, в които се предвижда, че погасяването на вноските по заем е възможно само в брой с посредничеството на служител на Provident („консултант“) чрез ежеседмични посещения на консултанта в жилището на заемополучателя. Тази договорна клауза се използва стандартно в договорите, сключвани от Provident, и се съдържа и в точки 6.a от договорите, сключени от ZL и KU. Ищците действително не оспорват съдържанието на тази клауза, но запитващата юрисдикция, изпълнявайки произтичащото от Директива 93/13 задължение за проверка дали потребителските договори съдържат неравноправни клаузи, счита, че тези клаузи трябва да се обявят за неравноправни.
- 43 Що се отнася до причината за обявяване на посочените договорни клаузи за неравноправни, запитващата юрисдикция по същество споделя виждането, изложено от Sąd Rejonowy w Siemianowicach Śląskich в определението от 10 ноември 2021 г. Преди всичко запитващата юрисдикция обаче счита, че уговорката, посветена на възможността за погасяване на вноските по заема

само в брой чрез служител на ответника и невъзможността вноските по заема да се погасяват чрез банков превод в рамките на безкасови транзакции, има за цел върху потребителя да се окаже емоционален натиск, за да бъде той принуден да погасява задълженията си в срок. Освен това, макар в тези клаузи да се определят основните престации на страните, те същевременно не са изразени на ясен и разбираем език (член 4, параграф 2 от Директива 93/13). В точка б.а от договорите за заем се предвижда погасяване на задължението по време на посещение на служител на Provident в жилището на потребителя, но в същото време изобщо не се определят рамките на тези посещения, тяхната продължителност, допустимите действия на служителя на дружеството в дома на потребителя и т.н. Освен това според запитващата юрисдикция търговец, който си запазва правото да се меси толкова навътре в личния живот на потребителя, трябва да даде на този потребител подходящи указания (предупреждения) за възможните опасности, свързани с посещенията на непознато лице в дома му — по-специално, когато това лице е наето от кредитора на потребителя. В анализирания договор такива предупреждения обаче няма. Същевременно посочените клаузи са част от предварително подготвения от Provident стандартен договор, поради което не е можело да се договарят индивидуално (член 3, параграф 2 от Директива 93/13).

- 44 Съображенията на запитващата юрисдикция обаче се отнасят за по-нататъшните последици от необвързването на потребителя с посочените договорни клаузи, ако те се обявят за неравноправни, и по-специално дали е възможно договорът за заем да продължи да действа след отстраняването от него на такива клаузи (член 6, параграф 1 от Директива 93/13), когато за неравноправна се обяви клауза от договор за заем, в която се предвижда единственият способ за погасяване на заема. Отговорът на този въпрос изглежда е отрицателен, тъй като след отстраняването от договорите за заем на анализирания в настоящия случай точки б.а тези договори няма да съдържат никаква уредба, в която да се предвижда как заемополучателят трябва да погасява заема. В същото време не би било приемливо да се заключи, че в тази хипотеза заемополучателят просто се освобождава от задължението да погаси сумата по заема, тъй като това по същество би означавало преобразуване на договора за заем в договор за дарение, тоест напълно различен вид договор, какъвто страните несъмнено не са имали намерение да сключат.
- 45 С оглед на гореизложеното единственият способ, позволяващ въпросните договори за заем да останат в сила — въпреки обявяването на договорните клаузи, съдържащи се в точки б.а, за неравноправни договорни клаузи — би било специалното „запълване“ на съдържанието на тези договори като на потребителя се позволи да погасява договорните задължения чрез банков превод. Този подход обаче изглежда противоречи на член 6, параграф 1 от Директива 93/13.

- 46 Съдът на ЕС многократно е посочвал, че обвързващо действие няма неравноправната клауза изцяло, а не само частта от нея, която е неравноправна¹⁵, поради което по принцип не е възможно съдът да замести съдържанието на неравноправната клауза¹⁶, нито да тълкува тази клауза, за да неутрализира неравноправния ѝ характер¹⁷. Съдът обаче може да замести неравноправната клауза с диспозитивна разпоредба от националното право, но само ако отстраняването на неравноправната договорна клауза води до нищожност на целия договор, която излага потребителя на особено неблагоприятни последици¹⁸.
- 47 В настоящите случаи обаче такива неблагоприятни последици не могат да се открият, тъй като при обявяване на договорите за заем за нищожни потребителите ще бъдат задължени да възстановят само равностойността на главниците по заемите, без лихви, комисиони, такси и каквито и да било други разходи. Поради това според запитващата юрисдикция предвид член 6, параграф 1 от Директивата отстраняването от договори за заем на договорни клаузи като тези в точка б.а от договорите, сключени от ZL и KU, трябва да доведе до обявяването на тези договори за нищожни изцяло.

¹⁵ Решения на Съда на ЕС от 26 март 2019 г., C-70/17 и C-179/17, Abanca Corporación Bancaria и Bankia, т. 64 и от 29 април 2021 г., C-19/20, Bank ВРН, т. 70 и 80.

¹⁶ Решения на Съда на ЕС от 14 юни 2012 г., C-618/10, Banco Español de Crédito, т. 69—73, от 30 май 2013 г., C-488/11, Asbeek Brusse и de Man Garabito, т. 57 и 58, от 30 април 2014 г., C-26/13, Kásler и Káslerné Rábai, т. 77—79, от 21 януари 2015 г., C-482/13, C-484/13, C-485/13 и C-487/13, Unicaja Banco и Caixabank, т. 28, 31 и 32, от 21 април 2016 г., C-377/14, Radlinger и Radlingerová, т. 97 и 98, от 21 декември 2016 г., C-154/15, C-307/15 и C-308/15, Gutiérrez Naranjo, т. 57 и 60, от 7 август 2018 г., C-96/16 и C-94/17, Banco Santander и Escobedo Cortés, т. 73, от 13 септември 2018 г., C-176/17, Profi Credit Polska, т. 41, от 26 март 2019 г., C-70/17 и C-179/17, Abanca Corporación Bancaria и Bankia, т. 53 и 54, от 7 ноември 2019 г., C-349/18—C-351/18, Kanyeба, т. 67, от 3 март 2020 г., C-125/18, Gómez del Moral Guasch, т. 59 и 60, от 25 ноември 2020 г., C-269/19, Banca B., т. 30 и 31, от 27 януари 2021 г., C-229/19 и C-289/19, Dexia Nederland, т. 63 и 64, от 29 април 2021 г., C-19/20, Bank ВРН, т. 67 и 68 и от 18 ноември 2021 г., C-212/20, A. S.A., т. 68, 69 и 71.

¹⁷ Решение на Съда на ЕС от 18 ноември 2021 г., C-212/20, A. S.A., т. 79.

¹⁸ Решения на Съда на ЕС от 30 април 2014 г., C-26/13, Kásler и Káslerné Rábai, т. 80—85, от 21 януари 2015 г., C-482/13, C-484/13, C-485/13 и C-487/13, Unicaja Banco и Caixabank, т. 33, от 7 август 2018 г., C-96/16 и C-94/17, Banco Santander и Escobedo Cortés, т. 74, от 20 септември 2018 г., C-51/17, OTP Bank и OTP Faktoring, т. 60 и 61, от 14 март 2019 г., C-118/17, Dunai, т. 54, от 26 март 2019 г., C-70/17 и C-179/17, Abanca Corporación Bancaria и Bankia, т. 56—59 и 64, от 3 октомври 2019 г., C-260/18, Dziubak, т. 48, 49, 58 и 59, от 7 ноември 2019 г., C-349/18—C-351/18, Kanyeба, т. 70, от 3 март 2020 г., C-125/18, Gómez del Moral Guasch, т. 61—64 и от 25 ноември 2020 г., C-269/19, Banca B., т. 32—34.